

LEKCE II.

Úvod do teorie práva

Zpracovala: *Markéta Hamrlová*

Tématické okruhy: *Právní normy (struktura, druhy, působnost, účinnost, platnost). Právní síla. Tvorba právních norem (legislativní proces). Publikace. Interpretace, aplikace, realizace práva a právní vztahy. Právní odpovědnost. Vztah moci a práva. Dynamika a stabilita. Kontinuita a diskontinuita. Efektivnost práva.*

Právní normy (struktura, druhy, působnost, účinnost, platnost).

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** *Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 17 – 24*

Účinnost právní normy je spjata s výrazem „právní závaznosti“ právní normy, účinná právní norma je způsobilá vyvolávat účinky sledované zákonodárcem (normotvůrcem), regulovat společenské vztahy.

Platnost právní normy je výrazem skutečnosti, že se právní norma stala součástí platného právního řádu.

Platnost a účinnost se v praxi mohou ale nemusí datem krýt. Účinnost právní normy může být stanovena konkrétním datem přímo v normě, není-li uvedena účinnost výslovně datem, platí u norem publikovaných ve Sbírce zákonů, že nabývají účinnosti patnáctým dnem po vyhlášení resp. rozeslání.

Právní normy působí ze zásady do budoucna (pro futuro). Zpětné působení (retroaktivita) je výjimečné.

Právní norma zaniká: uplynutím doby, na niž byla stanovena či výslovným ustanovením v jiné právní normě (derogační klauzule).

Při **kolizi právních norem** je třeba brát v potaz právní sílu normy a zásady:

- pozdější zákon ruší zákon dřívější (lex posterior derogat priori)
- pozdější obecný zákon neruší speciální ustanovení zákona dřívějšího (lex posterior generalis non derogat legi priori specialis)
- pozdější zákon speciální ruší dřívější obecné ustanovení (lex posterior specialis non derogat legi priori generali).

Právní síla.

Právní silou se rozumí vlastnost právní normy resp. právního předpisu, právně zavazovat své adresáty tzn. ukládat jim povinnosti.

Právní síla je chápána **absolutně** (rozeznáváme právní normy různé úrovně, v ČR normy zákonné a podzákonné) a **relativně** (tzn. ve vzájemném vztahu právních norem, kde platí, že právní norma nižší právní síly nesmí odporovat právní normě vyšší právní síly).

Podle absolutní právní síly rozlišujeme v ČR právní **předpisy primární** (zákonné), kam patří ústavní zákony, zákony, zákonná opatření Senátu podle čl. 33 Ústavy ČR; a právní **předpisy sekundární**, které tvoří nařízení vlády (čl. 78 Ústavy ČR), právní předpisy vydané ministerstvy resp. jinými správními orgány a orgány územní samosprávy (čl. 79 odst. 3 Ústavy ČR), vyhlášky zastupitelstev územních samosprávných celků (čl. 104 odst. 3 Ústavy ČR). Platí, že jednotlivé normy v nižším pořadí jsou vždy slabší než všechny právní normy uvedené v pořadí vyšším.

Podle relativní právní síly rozlišujeme **právní normy originální** (původní, neodvozené), kam patří právní předpisy primární a vyhlášky zastupitelstev územních samosprávných celků; a **právní předpisy derivativní** (odvozené, delegované), kterými jsou nařízení vlády, právní předpisy ministerstev, jiných správních orgánů a orgánů územní samosprávy (s výjimkou vyhlášek zastupitelstev územních celků).

Tvorba právních norem (legislativní proces).

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 14 – 16

Publikace

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 16 – 17

Interpretace, aplikace, realizace práva a právní vztahy.

Realizace práva znamená uskutečnění, provedení právní normy. Za základní formy uskutečňování práva lze považovat: soukromoprávní úkony jako právní jednání fyzických či právnických osob; veřejnoprávní akty jako autoritativní formu realizace práva tzn. vydávání individuálních právních aktů, které se v právní teorii nazývá **aplikace práva**; a interní instrukce (akty řízení), které známe jak v podobě individuální tak normativní instrukce.

Interpretací práva bývá ve zjednodušeném slova smyslu nazývána duševní činnost směřující ke zjištění obsahu právních norem, vyjádřených v pramenech práva, zejména v normativních právních aktech, významu a smyslu právních norem při jejich realizaci (aplikaci). Interpretace je nezbytnou součástí procesu aplikace práva.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 24 – 34

Právní odpovědnost.

Právní odpovědností se rozumí uplatnění nepříznivých právních následků, stanovených právní normou vůči tomu, kdo porušil právní povinnost. Koncepce **právní odpovědnosti aktivní** vychází z myšlenky, že právní odpovědnost vzniká již vznikem primární právní povinnosti (tzn. zákazu či příkazu stanoveného právní normou), oproti tomu koncepce **právní odpovědnosti pasivní** vychází z přesvědčení, že právní odpovědnost vzniká až po porušení primární právní povinnosti a je spojena se vznikem sankční (sekundární) právní povinnosti.

Protiprávností nazýváme rozpor lidského chování s objektivním právem. Porušení právní povinnosti může být omisivní (rušitel se nechoval jak měl) či komisivní (rušitel se choval tak, jak neměl).

Právní odpovědnost zastává tyto **základní funkce**: reparační (kompenzační, jejímž účelem je odčinit škodlivý následek, obnovit předcházející stav), satisfakční (je zvláštním druhem funkce kompenzační a má za cíl dosáhnout přiměřeného zadostiučinění), represivní (má za cíl postihnout újmou rušitele) a preventivní (směřuje k předcházení porušování práva).

Deliktem rozumíme zaviněné porušení práva (právní povinnosti), jehož znaky jsou uvedeny v zákoně. Podle způsobu ochrany objektů rozeznáváme tyto druhy deliktů: veřejnoprávní delikty (trestné činy, správní delikty), soukromoprávní delikty a delikty s prvky veřejnoprávní i soukromoprávní povahy. Z toho vyplývá i základní třídění odpovědnosti na trestněprávní odpovědnost, správní odpovědnost, disciplinární odpovědnost (odpovědnost za kázeňské provinění) a odpovědnost za soukromoprávní delikt.

Trestným činem je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně. Stupeň nebezpečnosti trestného činu je vyšší než nepatrný.

Správním deliktem se rozumí zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti, jeho znaky jsou vymezeny v zákoně, přičemž platí, že nenaplnuje stupeň společenské nebezpečnosti trestného činu. Základním druhem správního deliktu je přestupek.

Disciplinárním deliktem se rozumí porušení služební disciplíny, pracovní kázně, porušení povinností vyplývajících z výkonu svěřené funkce atd.

Soukromoprávní delikty se liší od deliktů veřejnoprávních zejména způsobem ochrany objektu, který delikvent ohrožuje nebo vůči němuž působí škodlivě a tomu odpovídá svou povahou a způsobem realizace donucení. U veřejnoprávních deliktů vzniká odpovědnostní vztah zejména mezi delikventem a státem, zatímco u soukromoprávních deliktů stojí na jedné straně delikvent a na straně druhé fyzická či právnická osoba, které vznikla delikventovým jednáním újma.

Právní odpovědnost ve státě, který respektuje požadavky zákonnosti, může nastat toliko za podmínek stanovených právními normami a způsobem upraveným právním řádem.

Prvky zaviněného porušení právní povinnosti jsou **objekt deliktu** (právem chráněný zájem nebo jev proti němuž směřuje protiprávní jednání), **subjekt deliktu** (ten, kdo porušil právem chráněný zájem a kdo má současně právem přiznánu způsobilost k protiprávnímu jednání), objektivní stránka deliktu (zahrnuje v sobě tři znaky: protiprávní jednání, škodlivý následek a příčinnou souvislost mezi tímto jednáním a následkem) a **subjektivní stránka deliktu** (spočívá ve vnitřním psychickém vztahu subjektu k protiprávnímu jednání a následku tohoto

jednání, krom emotivní složky do ní spadá zavinění, jako vnitřní psychický vztah delikventa k jeho vlastnímu protiprávnímu jednání i k protiprávnímu následku tohoto jednání).

Odpovědnost právní předpokládá v zásadě zaviněné porušení právní povinnosti jde tedy o **odpovědnost subjektivní**.

Zvláštním druhem právní odpovědnosti je **odpovědnost objektivní** tzn. odpovědnost za protiprávní stav za výsledek. Používá se spíše výjimečně, a to v ustanoveních soukromoprávní povahy. Používá se buď tam, kde nelze předvídat důsledky činnosti (pravděpodobnou míru rizika) nebo tam, kde může působit vis maior či, kde je riziko neúměrně vysoké. V našem právním řádu je upravena objektivní odpovědnost např. v pracovním právu vůči pracovníkovi za škodu, která mu vznikla pracovním úrazem či na základě nemoci z povolání.

Vztah moci a práva.

Moc je ve zjednodušeném slova smyslu schopnost daného subjektu dosahovat zamýšlených účinků i přes odpor proti-účinkujících stran. Mocenský vztah je tudíž vztahem podřízenosti určitých jednotlivců nebo skupin jiným. Charakter určité konkrétní moci závisí zejména na tom, kdo je jejím nositelem, které jsou její cíle a jakými prostředky jsou uskutečňovány.

Autorita je společenský vztah mezi osobami, z nichž jedny vykonávají reálný převažující vliv na činnost druhých. Stává se vlastností těch, kteří si takovou možnost zjednají. Rozlišujeme autoritu morální, přirozenou (obejde se bez mocenských prostředků) a vynucenou. Úlohou autority je odstraňovat chaos ve společnosti.

Základní otázkou každého politického systému je, zda je oprávněný a zákonný v očích obyvatelstva (legitimní).

Moc tvoří dva hlavní komponenty: materiální donucení (sankce, vynucená autorita) a přesvědčení spravedlnosti, zákonnosti (přirozená autorita).

V praxi se moc často skrývá za autoritu.

Právo je s mocí nerozlučně spojeno. Právo vystupuje jako prostředek donucení a zároveň klade meze tohoto donucení. Právo reguluje ve společnosti nejen moc politickou, ale pochopitelně i moc ve vztazích mezi jednotlivci, mezi skupinou a jednotlivci atd.

K základním vlastnostem práva patří jeho vynutitelnost pod hrozbou státní moci. Z tohoto důvodu má zásadní důležitost právě regulování a ohraničení státní moci mocí práva.

Na těchto myšlenkových základech je postavena i **teorie právního státu** (stát, kde má právo naprostou prioritu a státní moc donucení a násilí jsou možné jen tehdy, jestliže jsou upraveny právem, jehož rámec nepřekračují).

Účelem moci je chránit právní řád a zabezpečovat při tom co možno vývoj svobody jednotlivce. Ideálem moci je moc, která udržuje v rovnováze pořádek a svobodu jednotlivce.

Dynamika a stabilita práva.

Právo je přímo ze své podstaty dynamický systém, který se vyvíjí spolu se společností. Zároveň však společnost vyžaduje stabilitu práva.

Požadavek stability zákonodárství neznamena požadavek neměnnosti zákonodárství, ale požadavek, aby právo nebylo měněno nahodile, subjektivisticky, ale až tehdy, vyžaduje-li to nezbytná, vědecky zjištěná objektivní společenská potřeba.

Kontinuita a diskontinuita práva.

Právo je svým bytím vázáno na stát. Zanikne-li identita státu a nastoupí-li po něm a na jeho místo stát nástupnický, eventuelně jestliže je část státu odloučena, nastupuje ke slovu složitá otázka sukcese. Součástí problému sukcese státu je i otázka **kontinuity** a **diskontinuity** práva. V nedávné historii s výjimkou změn, které nastolila VŘSR, převládá uplatnění principu kontinuity práva. U nás došlo k formálnímu převzetí práva (recepti) dvakrát: zákonem č. 11/1918 Sb. (tzv. recepční norma) a ústavním zákonem č. 4/1993 Sb.

Efektivnost práva.

Právo působí ve společnosti jako regulátor, a to jednak preventivně a jednak prostřednictvím právních sankcí za porušení práva.

Právní norma je **efektivní**, jestliže - velmi zjednodušeně řečeno - svého účelu dosahuje, a v té míře, ve které ho dosahuje.

Kvalifikace a zjišťování efektivnosti v praxi probíhá velmi složitě, mimo jiné faktory i proto, že právo není jediným regulátorem společenských vztahů a je těžké odlišit jeho podíl od podílu jiných regulačních systémů na pozorovaném stavu.

Efektivnost práva ve společnosti má své meze, k dosažení některých cílů se právo vůbec nehodí. Ve výjimečných vypjatých společenských situacích (např. v době války, revoluce) se stává, že právo přestává působit úplně a takto vzniklá anomální společenská situace si sama vytváří vlastní normy společenského chování, které pak dočasně právo nahrazují.

Domácí práce:

Zamyslete se krátce nad faktory, které ovlivňují efektivnost práva a vypracujte tuto úvahu písemně včetně uvedení pramenů (min. ½ stránky A4).

Doporučená literatura:

- **Harvánek, J. a kol.:** Základy právní teorie, Masarykova univerzita v Brně, 1996
- **Rázková, R.:** Dějiny právní filozofie, Masarykova univerzita v Brně, 1997
- **Schelle, K. a kol.:** Úvod do práva pro ekonomy, EUROLEX BOHEMIA, 2002
- **Knapp, V.:** Teorie práva, C. H. Beck, Praha, 1995
- **Hungr, P. a kol.:** Sociologie práva, Masarykova univerzita v Brně, 1992

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého
- ústavní zákon č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky
- ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR, v aktuálním znění
- zákon č. 309/1999 Sb. o Sbírce zákonů a o Sbírce mezinárodních smluv, v aktuálním znění

Seznam použité literatury:

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004
- **Harvánek, J. a kol.:** Základy právní teorie, Masarykova univerzita v Brně, 1996
- **Knapp, V.:** Teorie práva, C. H. Beck, Praha, 1995